

Висновки. Дослідження української економічної літератури з питань підприємництва дає підстави для висновків та узагальнень щодо особливостей формування теоретичних основ підприємництва у вітчизняній економічній думці. А саме, перші спроби наукового осмислення нових явищ господарського життя, пов'язаних з розвитком товарно-грошових відносин та використанням найманої праці, відносяться до періоду пізнього середньовіччя. У другій половині XVIII ст. теоретичною основою становлення цілісної системи економіко-правових поглядів українських мислителів була ідеологія гуманізму, просвітництва та економічного лібералізму. Забезпечення державою економічної свободи громадян та правового захисту власності стало головними вимогами реформацийних проектів С. Десницького, В. Каразіна, І. Вернадського. Праці даних учених заклали підвалини наукової розробки проблеми взаємодії держави та господарюючих суб'єктів за умов розвитку ринкових відносин. Загалом же історико-культурна традиція, ментально-господарські стереотипи, ціннісні орієнтири і теоретичні засади, що визначилися напередодні реформ другої половини XIX ст. у господарській практиці та науковій літературі, були основою становлення в українській економічній думці концепцій підприємництва.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вернадский И.В. Кредит / И.В. Вернадский // Экономический указатель. – 1856. – № 6. – С. 129–130.
2. Вернадский И.В. Кредит и монета / И.В. Вернадский // Экономический указатель. – 1857. – № 7. – С. 150–151.
3. Десницкий С.Е. Из примечаний к переводу книги Блэкстона

«Истолкования английских законов» / С.Е. Десницкий // Юридические произведения прогрессивных русских мыслителей. Вторая половина XVIII века. – М. : Юридическая литература, 1959. – С. 259–264.

4. Небрат В.В., Супрун Н.А. та ін. Еволюція ринкових інститутів в Україні : монографія : у 2 ч. Ч. 1 / [В.В. Небрат, Н.А. Супрун та ін.] ; за ред. В.В. Небрат ; НАН України ; ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». – К., 2012. – 332 с.
5. Ісаєвич Я.Д. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI–XVIII ст. / Я.Д. Ісаєвич. – К., 1966. – 250 с.
6. Каразин В. Мысли относительно до присутственных мест (подано г. Д.П. Трощинскому 15 мая 1801 года) / В. Каразин // Сочинения, письма и бумаги В.Н. Каразина, собранные и редактированные проф. Д.И. Багалеем. – Изд. Харьк. ун-та, 1910. – 908 с.
7. Козельский Я.П. Философические предложения / Я.П. Козельский // Избранные произведения русских мыслителей второй половины XVIII века. – М., 1952. – Т.1. – 620 с.
8. Лортикян Э.Л. История экономики и экономической мысли Украины. Эволюция рыночной экономики / Э.Л. Лортикян. – Х., 2004. – 360 с.
9. Небрат В.В. Еволюція теорії державних фінансів в Україні : [монографія] / В.В. Небрат ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2013. – 584 с.
10. Оглоблин О. Думки про Хмельниччину / О. Оглоблин. – Нью-Йорк, 1957. – 163 с.
11. Сайкевич О.Д. Державне регулювання ринкової економіки в роботах українських економістів другої половини XIX – початку XX ст. : автореф. дис. ... к. е. н. / О.Д. Сайкевич. – К., 2004. – 18 с.
12. Супрун Н.А. Еволюція вітчизняної моделі корпоративного управління : [монографія] / Н.А. Супрун. – К.: КНЕУ, 2009. – 270 с.
13. Феценко В.М. Дослідження проблем становлення та розвитку ринкового господарства в працях економістів України другої половини XIX – початку XX ст. : [монографія] / В.М. Феценко. – К. : КНЕУ, 2003. – 187 с.

УДК 001.8:330.8

Оксенюк Т.М.
молодший науковий співробітник
Хмельницького національного університету

ФАКТОРИ ПІДВИЩЕННЯ ПРИБУТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: ЕВОЛЮЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена висвітленню еволюційного розвитку підходів до виділення факторів підвищення прибутковості підприємства. Зокрема, розглянуто підходи до визначення та класифікації факторів підвищення прибутковості промислових підприємств. Запропоновано авторський підхід до виділення факторів, що сприяють нарощуванню обсягів прибутку підприємства.

Ключові слова: прибуток, фактори підвищення прибутковості, генезис.

Оксенюк Т.М. ФАКТОРЫ ПОВЫШЕНИЯ ПРИБЫЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ: СОВРЕМЕННЫЙ АСПЕКТ

Статья посвящена освещению эволюционного развития подходов к выделению факторов повышения прибыльности предприятий. В частности, рассмотрены подходы к определению и классификации факторов повышения прибыльности промышленных предприятий. Предложен авторский подход к выделению факторов, способствующих наращиванию объемов прибыли предприятия.

Ключевые слова: прибыль, факторы повышения прибыльности, генезис.

Okseniuk T.M. INCREASING ENTERPRISE PROFITABILITY FACTORS: EVOLUTIONARY ASPECTS

The article dedicated to highlighting evolutionary development approaches to increasing profitability of the enterprise factors. In particular, considered approaches to the determination and classification of increasing the profitability of industrial enterprises factors. Suggested an author's approach to the separation of factors contributing to profits increasing.

Keywords: profit, increasing profitability factors, genesis.

Постановка проблеми. Отримання прибутку – головна мета будь-якої виробничої діяльності. Саме прибуток, як кінцевий позитивний фінансовий результат, є визначальним показником ефективності господарювання, а також чинником забезпе-

чення розвитку діяльності промислового підприємства. Сучасна складна економічна ситуація, в якій змушені функціонувати вітчизняні суб'єкти господарювання, а також зовнішньополітична та внутрішня нестабільність спричиняють зниження рівня при-

бутковості у промисловому секторі. З огляду на це особливої ваги на сьогодні набувають питання визначення факторів підвищення прибутковості промислових підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питань виділення факторів забезпечення та підвищення прибутковості господарювання присвячений цілий ряд наукових досліджень. Так, ще класики економічної думки А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. Міль, Т. Мальтус, К. Маркс займалися розробкою факторної моделі формування прибутку підприємства. Американська наукова школа в особі таких її представників, як Т. Веблен, Е. Чемберлін, основну увагу зосереджувала на дослідженні ринкових факторів підвищення прибутковості господарюючих суб'єктів. Сучасні дослідники означеного питання (І. Бланк, В. Бірюков, В. Кашин, С. Шарманська тощо) акцентують увагу на зовнішніх, екологічних факторах підвищення прибутковості та факторах ризику. В той же час на сьогодні не сформовано єдиного концептуального підходу до виділення та класифікації факторів підвищення прибутковості промислових підприємств.

Мета статті полягає у висвітленні підходів до виділення факторів підвищення прибутковості підприємства в їх еволюційному розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідність максимізації прибутку (кінцевого результату діяльності) господарських одиниць визнавалася ще задовго до появи економічної науки як такої. Крім того, впродовж доби еллінізму та Середньовіччя закріпилося розуміння того, що діяльність повинна приносити прибуток (певний позитивний результат), нехай навіть ця діяльність полягає лише у позиці коштів. В той же час перші системні дослідження факторів підвищення прибутковості господарюючих суб'єктів проводилися класиками економічної думки.

Зокрема, англійські економісти А. Сміт, Д. Рікардо і Дж. Ст. Міль досліджували прибуток у тісному зв'язку з факторами зростання суспільного багатства, процесом накопичення капіталу, вбачивши джерело прибутку не в кругообігу, а у виробництві. При цьому особлива увага вказаних науковців зверталася на визначення факторів підвищення прибутковості діяльності виробничих систем (рис. 1).

Факторами збільшення обсягу прибутку, згідно до вчення К. Маркса, є:

- покращення матеріалів, з яких виготовлено машини;
- здешевлення самих машин;
- спеціальне вдосконалення виробничих машин;
- зменшення кількості відходів виробництва [5].

Встановленням факторів підвищення прибутковості підприємства займався і один із перших вітчизняних економістів – М. І. Туган-Барановський. Зокрема, науковець основними чинниками підвищення прибутковості підприємств називав: введення нових, поліпшених знарядь праці; зростання продуктивності праці; зменшення заробітної плати [6].

Отже, загальним підсумком праць економістів класич-

ного періоду стало виділення ключових груп факторів підвищення прибутковості. Іншими словами, економісти класичного періоду розробили факторну модель формування прибутку підприємства: вони довели, що прибуток є результатом функціонування факторів виробництва.

В подальшому значна увага питанням встановлення чинників підвищення прибутковості суб'єктів господарювання приділялася американськими науковцями. Так, Т. Веблен у своєму дослідженні виділяє два основних фактори підвищення прибутковості бізнесу:

- скорочення періоду обороту капіталу;
- збільшення масштабів діяльності [7].

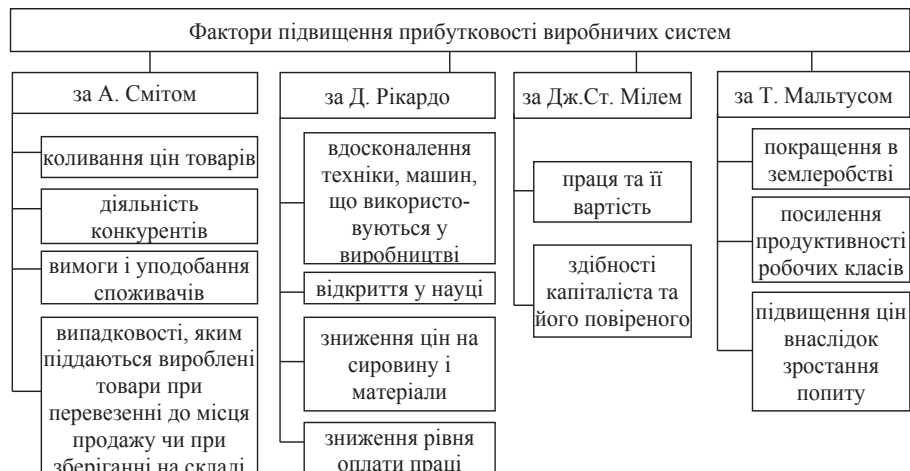
При цьому, за твердженням автора, скорочення періоду обороту капіталу можна досягти шляхом впровадження більш ефективних виробничих процесів та за наполегливої конкуренції в сфері збуту.

В той же час збільшення масштабів діяльності, за твердженням Т. Веблена, може досягатися в результаті залучення позикових коштів та за умов суворої економії власних активів.

Е. Чемберлен обґрунтовує твердження, що основними чинниками зростання доходу господарюючого суб'єкта є реклама та вдосконалення організації витратної діяльності. Натомість основними факторами зменшення рівня прибутку автор називає специфіку ринку (неможливість безкінечно розширювати діяльність) та збільшення інтенсивності використання ринку. Зокрема, за висловом Е. Чемберлена, «кращі ринки обслуговуються в першу чергу і додаткові затрати приносять все менші результати в міру того, як починають використовуватися бідніші ринки» [8].

Узагальнення існуючих на той час поглядів на суть і формування прибутку підприємств здійснив французький економіст А. Бабо [9]. Зокрема, автор виділяє дев'ять основних чинників підвищення прибутковості господарюючого суб'єкта: ініціатива підприємця, нововведення, диференційоване управління ризиком, масштаби діяльності, обсяги заборгованості, сприятливі умови, характер діяльності, кон'юнктура ринку; рівень інфляції.

В основі підвищення прибутку підприємства за рахунок такого чинника, як ініціатива, згідно до тверджень А. Бабо, лежить далекоглядна політика стосовно заборгованості та ведення діяльності, розумне використання коштів, отриманих від еконо-

Рис. 1. Фактори підвищення прибутковості виробничих систем у поглядах класиків економічної думки

Джерело: сформовано на основі [1–4]

мії на масштабах виробництва, а також відсутність страху перед ризиком.

Що стосується такого чинника, як нововведення, то А. Бабо відзначає, що задля того, аби він позитивно впливав на прибутковість підприємства, мають враховуватися і такі фактори, як:

- важливість винаходу, значимість і постійність потреб, що задовольняються даним товаром;
- характер патентно-ліцензійного законодавства в країні впровадження інновацій;
- загальна стратегія, що провадиться фірмою з моменту випуску товару на ринок (ціни, ліцензійні угоди);
- стан конкурентного середовища у даній сфері виробництва [9].

Ризик як фактор підвищення прибутковості підприємства А. Бабо називає, оскільки розглядає прибуток господарюючого суб'єкта як винагороду за готовність йти на ризик. Згідно до його твердження «отримання істотної частини реалізованих прибутків обумовлено диференційованим управлінням ризиком» [9].

Залежність прибутку підприємства від його масштабів, згідно до тверджень А. Бабо, може визначитися наступними факторами: коливанням розміру витрат, змінами цін, відмінностями в інтенсивності використання капіталу. Прибуток як різниця між доходами і питомими затратами знаходиться в прямій залежності від величини компанії [9].

Варто відзначити, що А. Бабо виділяє такий фактор підвищення прибутковості, як сприятливі умови. Такими він вважає умови, що сприяють отриманню неочікуваних прибутків, для яких підприємець не докладає ніяких зусиль. Чинники такого прибутку автор поділяє на групи:

- породжені характером виробничої діяльності;
- виниклі через існуючу структуру ринку;
- пов'язані із загальногосподарською кон'юнктурою;
- виниклі завдяки впливу інфляції.

Якщо говорити про такий чинник підвищення прибутковості господарюючого суб'єкта, як характер діяльності, то А. Бабо [9] відзначає, що його вплив залежить від таких складових, як фондоозброєність, рівень витрат, динаміка попиту та структура ринку.

Таким чином, А. Бабо фактично створив цілісну систему факторів впливу на рівень прибутковості підприємства. В той же час розвиток економічних відносин, виникнення нових форм і методів господарювання, поява нових технологій стимулювали і розвиток подальших економічних досліджень факторів підвищення прибутковості виробничих систем.

У той же час варто відзначити, що подальші наукові дослідження означеного питання досить часто не виділялися цілісністю та системністю. Так, переважно автори розглядали лише окремі чинники підвищення прибутковості виробничих систем або ж окремі групи чинників. Зокрема, Е. Брегель досліджує фактори, що визначають норму прибутку (прибутковість на капітал). Такими факторами автор вважає наступні:

- норма доданої вартості (за однакового авансованого капіталу норма прибутку тим більша, чим більша маса доданої вартості);
- склад капіталу за вартістю (норма прибутку знаходиться в оберненій залежності від вартісного вкладу капіталу);
- швидкість обігу капіталу (норма прибутку прямо пропорційна числу обертів капіталу в рік) [10].

Е. Ліберман [11], досліджуючи сутність і джерела прибутку господарюючого суб'єкта, відзначає, що

єдиним шляхом підвищення його прибутковості прискорення обороту капіталу.

К. Макконнелл та С. Брю в своєму дослідженні [12] основну увагу звертають на визначення факторів підвищення прибутковості підприємства у короткостроковому та довгостроковому періодах. Зокрема, автори відзначають, що в короткостроковому періоді виробничі потужності конкурентної фірми фіксовані і вона може максимізувати свої прибутки, лише змінюючи кількість використовуваних змінних ресурсів (матеріалів праці) [12, с. 505].

Що стосується довгострокового періоду, то на підвищення прибутковості підприємства у цьому випадку, на думку авторів, впливають зовнішні та внутрішні чинники. При цьому, якщо до зовнішніх чинників автори пропонують включати монетарну і фіскальну політику держави, споживчі смаки, пропозицію ресурсів, технології та зміну економічної кон'юнктури, то до внутрішніх лише один – інновації. З нашої точки зору, таке твердження не зовсім вірне в першу чергу тому, що інноваційна діяльність підприємства не завжди призводить до зростання його прибутків – можливі ситуації, коли така діяльність приносить лише витрати. В той же час зростання прибутків на підприємстві можна досягти за допомогою цілого ряду інших внутрішніх факторів навіть без застосування інновацій.

Поділ чинників підвищення прибутковості підприємства на внутрішні та зовнішні здійснює і С.А. Шарманська. При цьому до перших вона відносить мотивацію підприємницької активності, здатність адаптуватися до змін ринкового середовища, а до других – форми і методи державного регулювання підприємництва за рахунок впливу системи оподаткування, грошово-кредитних важелів на прибуток [13, с. 19].

Основним фактором зростання прибутковості підприємства, на думку В.Н. Кашина та В.Я. Іонова [14], є, таким чином, скорочення витрат. «Більший прибуток отримують не ті підприємства, на яких витрачена більша маса живої праці і створений більший обсяг додаткового продукту, а ті, що продукують співставний обсяг товарної продукції з меншими витратами виробництва» [14]. Таким чином, основними факторами, які визначають величину прибутку підприємства, науковці називають:

- вартість доданого продукту, створеного колективом підприємства;
- економію (чи перевитрати) живої і уречевленої праці за рахунок впровадження нової техніки, передової технології, використання більш вигідних природних, гірсько-геологічних, транспортних, економічних та інших умов господарської діяльності відносно середніх витрат виробництва в галузі.

І.А. Бланк стверджує, що максимізація прибутку досягається за рахунок ефективного управління активами підприємства, введення в господарський обіг позикових фінансових коштів, вибору найбільш ефективних напрямів фінансової і операційної діяльності. При цьому для досягнення цілей економічного розвитку підприємство має намагатися максимізувати не лише балансовий, але й чистий прибуток, що залишається в його розпорядженні, що вимагає здійснення ефективної податкової, амортизаційної і дивідендної політики. Вирішуючи це завдання, слід мати на увазі, що максимізація рівня прибутку підприємства досягається, як правило, при істотному зростанні рівня фінансових ризиків, оскільки між цими двома показниками існує прямий зв'язок. Тому максимізація прибутку має

забезпечуватися в межах допустимого фінансового ризику, конкретний рівень якого встановлюється власниками чи менеджерами підприємства з урахуванням їх фінансового менталітету (відношення до ступеня допустимого ризику при здійсненні господарської діяльності) [15, с. 38].

Варто відмітити, що І.А. Бланк здійснює набагато глибшу градацію факторів впливу на прибутковості підприємства, пропонуючи поділяти їх на макроекономічні (серед яких виділяє галузеві, регіональні, внутрішньо ринкові) та мікроекономічні.

Останнім часом вчені [16, с. 121] пропонують виділяти ще такі фактори підвищення прибутковості підприємства, як застосування маловідходних і ресурсозберігаючих технологій та інтенсифікація використання повторно відновлюваної сировини та джерел енергії, що дозволяє отримувати значний прибуток за рахунок економії виробничих і природних ресурсів.

З нашої точки зору, більш точними є погляди Дж. Р. Хікса [17], який проблему максимізації прибутку підприємства зводить до максимізації вартості виробничого плану. За твердженням науковця, «прибуток можна збільшити або за рахунок відповідного розширення випуску, або за рахунок скорочення відповідних вкладень в застосовувані ресурси» [17, с. 340]. З даним твердженням можливо погодитися, однак за умови внесення певних доповнень. Зокрема, підвищення прибутковості підприємства можна досягти швидше за рахунок збільшення обсягів реалізації, а не виробництва продукції, оскільки не завжди реалізуються всі вироблені товари. Крім того, скорочення витрат забезпечить підвищення прибутковості підприємства лише за умов, коли обсяги реалізованої ним продукції (у вартісному вираженні) залишаться незмінними, зростуть або ж скоротяться на суму, меншу за суму скорочення витрат.

Виходячи з цього, можемо стверджувати, що основними чинниками підвищення прибутковості господарюючого суб'єкта є наступні:

– збільшення обсягів реалізації продукції (у вартісному вираженні) за умови одночасного скорочення, стабільного значення показника витрат або ж його зростання на суму, меншу, ніж зростання обсягів реалізації);

– зниження загальної суми витрат за умови незмінності обсягів доходів, їх зростання або ж зменшення на суму, меншу, ніж показник зниження витрат.

Саме ці фактори, на нашу думку, здійснюють прямий вплив на обсяги прибутку підприємства. Всі ж інші чинники, які на сьогодні широко обговорюються у наукових колах, не здійснюють прямого впливу на рівень прибутковості підприємства – їх вплив є опосередкованим. Отже, вони впливають не на сам обсяг прибутку господарюючого суб'єкта, а на якийсь із двох виділених нами основних факторів. З огляду на це можемо говорити про те, що питання визначення факторів підвищення прибутковості підприємства на сьогодні потребує подальшого розгляду для формування цілісної ієрархічної їх системи.

Висновки. Проведене дослідження дозволило встановити, що необхідність максимізації прибутку або ж кінцевого фінансового результату діяльності господарюючих одиниць визнавалася ще задовго до появи економічної науки як такої. Перші системні дослідження факторів підвищення прибутковості підприємства здійснювалися класиками економічної думки, якими розроблена факторна модель формування прибутку підприємства. В подальшому автори намагалися сформулювати систему факторів підвищення прибутковості господарюючого суб'єкта, однак і на сьогодні означене питання потребує подальшого розгляду. Тому в подальшому при розгляді питання факторів підвищення прибутковості підприємства необхідним є формування цілісної ієрархічної їх системи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бунге Н. Основания политической экономики / Н. Бунге. – Киев : Университетская типография, 1870. – 136 с.
2. Милль Дж.Ст. Основания политической экономии с некоторыми применениями к общественной философии / Дж.Ст. Милль ; пер. с посл. англ. изд. Е.И. Остроградской ; под ред. О.И. Остроградского. – Киев-Харьков : Южно-Русское книгоиздательство Ф.А. Иогансона, 1896. – 884 с.
3. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения / Д. Рикардо. – М. : Эксмо, 2008. – 950 с.
4. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – Москва : Изд-во социально-экономической лит-ры, 1962. – 654 с.
5. Маркс К. Капитал: Критика политекономии / К. Маркс ; під ред. і з передм. Ф. Енгельса. – К. : Політвидав України, 1982. – 932 с.
6. Туган-Барановский М.И. Экономические очерки / М.И. Туган-Барановский. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 1998. – 527 с.
7. Веблен Т. Теория делового предприятия / Т. Веблен ; пер. с англ. М.Я. Каждана. – М. : Дело, 2007. – 288 с.
8. Чемберлен Э.Х. Теория монополистической конкуренции: Реориентация теории стоимости / Э.Х. Чемберлен ; пер. с англ. Э.Г. Лейкина, Л.Я. Розовского ; под ред. О.Я. Ольсевича. – М. : Экономика, 1996. – 351 с.
9. Бабо А. Прибыль / А. Бабо ; пер. с фр. Е.П. Островской ; общ. ред. В.И. Кузнецова ; 4-е изд., испр. – М. : Прогресс ; Универс, 1993. – 175 с.
10. Брегель Э.Я. Прибыль и цена производства / Э.Я. Брегель. – М. : ИМО, 1962. – 89 с.
11. Ліберман Є. Що таке прибуток і як він утворюється / Є. Ліберман ; за ред. Д. Наумова. – Харків : Укр. робітник, 1930. – 62 с.
12. Макконнелл К.Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю ; пер. с 14-го англ. изд. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 972 с.
13. Шарманська С.О. Особливості формування та використання прибутку в трансформаційній економіці / С.О. Шарманська // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 8(87). – С. 3–8.
14. Кашин В.Н. Хозяйственный механизм и эффективность промышленного производства / В.Н. Кашин, В.Я. Ионов. – М. : Наука, 1997. – 367 с.
15. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента. Т. 1 / А.И. Бланк. – К. : Ника-Центр, 1999. – 592 с.
16. Российская экономика : проблемы формирования ресурсосберегающей модели развития и их решение : [монография] / [В.В. Бирюков, В.В. Бирюкова, В.П. Плосконосова, В.Р. Шевцов] ; под общ. ред. В.В. Бирюкова. – Омск : СибАДИ, 2005. – 178 с.
17. Хикс Дж.Р. Стоимость и капитал / Дж.Р. Хикс ; пер. с англ. ; общ. ред. и вступ. ст. Р.М. Энтова. – М. : Прогресс, 1993. – 488 с.